

FILIP PRZYBYLSKI-LEWANDOWSKI¹

O nowej obecności sędziego w komunikacji społecznej. Uwagi na tle *Wolność ekspresji sędziego w czasach kryzysu kultury polityczno-prawnej*²

Wpłynął: 22.10.2025. Akceptacja: 24.11.2025

Streszczenie

Autor, poza uchwyceniem istoty wybitnego opracowania, ma ambicje wskazania możliwych konsekwencji, jakie dla refleksji teoretyczno-prawnej niesie monografia Pawła Jabłońskiego, Przemysława Kaczmarka i Mateusza Wojtanowskiego *Wolność ekspresji sędziego w czasach kryzysu kultury polityczno-prawnej*. Książka podejmuje temat granic wolności wypowiedzi sędziego w warunkach erozji kultury prawnej i polityzacji wymiaru sprawiedliwości.

Recenzent podkreśla nowatorskie ujęcie ekspresji sędziego, obejmujące nie tylko wypowiedzi medialne, ale także styl uzasadnień, rejestr językowy czy praktykę komunikacji sądowej. Autorzy proponują narzędzia praktyczne (polityka informacyjna, szkolenia), wskazując na konieczność dostosowania standardów powściągliwości do funkcji sędziów i kanałów komunikacji.

Słowa kluczowe: kryzys praworządności, wolność wypowiedzi sędziego, rola sędziego w procesie komunikacji sądowej.

¹ Dr Filip Przybylski-Lewandowski – Akademia Leona Koźmińskiego (Polska), e-mail: fprzybylski@kozminski.edu.pl; ORCID: 0009-0002-4699-3039.

² Badania wykorzystane w artykule nie zostały sfinansowane przez żadną instytucję.

FILIP PRZYBYLSKI-LEWANDOWSKI

On the New Presence of the Judge in Social Communication

Remarks on *Wolność ekspresji sędziego w czasach kryzysu kultury polityczno-prawnej*³

Abstract

The review concerns the monograph by Michał Jabłoński, Przemysław Kaczmarek and Mateusz Wojtanowski, “The Freedom of Expression of Judges in Times of the Crisis of Political and Legal Culture.” The book addresses the boundaries of judicial freedom of speech in the context of the erosion of legal culture and the politicisation of the judiciary.

The reviewer highlights the innovative approach to judicial expression, encompassing not only media statements but also the style of reasoning, linguistic register, and the practice of judicial communication. The authors propose practical tools (information policy, training), emphasising the need to adapt standards of judicial restraint to judges’ functions and channels of communication.

The conclusions indicate that judicial freedom of expression is not a privilege but a condition for maintaining the legitimacy of law in times of rule of law crisis. The monograph reveals the extent of the erosion of the liberal paradigm of legal culture and the transformation of judges’ attitudes toward participation in public debate. At the same time, it does not provide an answer as to what role judges will play in the future, illiberal political order – leaving this as an open question.

Keywords: rule of law crisis, freedom of expression of a judge,
the role of the judge in the process of judicial communication.

³ The research in this article has not been supported financially by any institution.

Wprowadzenie

Monografia Pawła Jabłońskiego, Przemysława Kaczmarka i Mateusza Wojtanowskiego to jedna z najbardziej inspirujących pozycji teoretyczno-prawnych ostatnich lat. Autorzy podejmują temat, który w Europie Środkowo-Wschodniej dojrzał od lat, a globalnie stał się jednym z kluczowych węzłów sporów konstytucyjnych: jak daleko sięga wolność ekspresji sędziego w warunkach kryzysu kultury polityczno-prawnej? Autorzy wychodzą od klasycznej kolizji ról: sędzia jako obywatel korzystający z wolności wypowiedzi *vs* sędzia jako nosiciel obowiązków bezstronności, powściągliwości i lojalności wobec porządku prawnego. Nie szukają łatwego kompromisu; przeciwnie, „ucieleśniają spór” – zestawiają perspektywy ustrojową, dogmatyczną, teoretycznoprawną i komunikacyjną, a następnie osadzają je w kontekście erozji zaufania do instytucji sądowych i polityzacji wymiaru sprawiedliwości.

Tytuł monografii nie do końca oddaje głębię i horyzontalny charakter czynionych przez autorów rozważań. W istocie książka jest najobszerniejszą we współczesnej polskiej literaturze prawniczej próbą przedstawienia roli sędziego w społeczeństwie; społeczeństwie rozszarpywanym przez polityków nie tylko w Polsce, na Węgrzech, Turcji czy Izraelu, ale też w państwie wydającym się do tej pory ostoją demokracji opartego na porządku prawnym – Stanach Zjednoczonych, populizmem uprawianym z chęci natychmiastowego politycznego zysku. Bezrefleksyjność wyrażająca się w populistycznym dzieleniu społeczeństw i kwestionowaniu praworządności czy wręcz prześladowaniu sędziów jako przedstawicieli niezależności od władzy politycznej, wytworzyła lub co najmniej uwydlatniła zupełnie nowy obszar badawczy związany z kwestionowaniem nie tylko wyroków, lecz także dotychczasowej, wykształcanej od zarania koncepcji nowożytnego państwa roli sędziów. Poza okolicznością, że sytuacja ta stanowi chyba nowy paradygmat wszelkiej refleksji prawniczej zarówno w obszarze filozoficzno-teoretycznej, jak i dogmatycznej, to sama w sobie stanowi wyzwanie badawcze.

Teza i konstrukcja

Monografia obejmuje dwie kluczowe tezy. Po pierwsze, wolność ekspresji sędziego nie jest ekstrawaganckim przywilejem, lecz funkcją konstytucyjnej roli sądów w demokracji – to, co sędzia może powiedzieć, wpływa na deliberację publiczną,

a także na legitymizację władzy sędziowskiej. Po drugie, kryzys kultury polityczno-prawnej – rozumiany jako zmiękczenie norm komunikacyjnych, upartyjnienie sporów konstytucyjnych i instrumentalizacja prawa – zwiększa presję na sędziowską wypowiedź, czyniąc granice powściągliwości bardziej nieostrymi. Według autorów wolność ekspresji sędziego nie może być oceniana w oderwaniu od kondycji kultury prawnej.

Konstrukcja monografii obejmuje trzy części: (I) *Dyskurs polityczno-prawny*, (II) *Dyskurs dogmatyczny*, (III) *Dyskurs o roli sędziego*. Autorzy systematyzują efekt swoich prac badawczych w trzech planach: (I) ujęcie ustrojowe i konstytucyjne, (II) analiza norm krajowych i międzynarodowych (w tym standardów ETPC), (III) część komunikacyjna, w której opisywana jest sędziowska wypowiedź jako akt komunikacyjny i element polityki informacyjnej sądów. Oczywiście całość rozważań osadzona jest w tradycji filozoficzno-teoretycznej refleksji nad prawem.

„Kryzys kultury polityczno-prawnej” – kategoria wyjaśniająca czy hasło sporu?

Jednym z atutów monografii jest odejście od czysto dogmatycznego sporu o granice swobody wypowiedzi. Nawet poświęcona dogmatycznemu ujęciu część druga sięga znacznie głębiej niż *stricte* dogmatyczne uporządkowanie regulacji zagadnienia wolności wypowiedzi sędziego. Autorzy dowodzą, że nie da się odpowiedzieć na pytanie „Co sędziemu wolno powiedzieć?” i „Czy w ogóle sędzia ma prawo do wypowiedzi inaczej niż wyrokami?” bez odpowiedzi na pytanie „W jakiej kulturze prawnej formułuje on swoje wypowiedzi?”. Gdy reguły gry (normy etyczne, standardy komunikacji instytucjonalnej, wyobrażenia o roli sądów) ulegają erozji, klasyczne testy proporcjonalności i bezstronności zawodzą; pojawia się konieczność poszukiwania alternatywy.

Kryzys kultury prawnej

Pojęcie i funkcje kultury prawnej

Autorzy wychodzą od rozumienia kultury prawnej jako zespołu norm, praktyk i wyobrażeń, które decydują nie tylko o tym, jakie akty normatywne obowiązują, lecz także o tym, jak są one interpretowane, stosowane i odbierane społecznie. Jest to zatem sfera symboliczna i komunikacyjna, w której spotykają się trzy wymiary:

- ❑ dogmatyczny (treść norm i instytucji),
- ❑ instytucjonalny (praktyki sądów, organów władzy, zawodów prawniczych),

- społeczny (postawy obywateli wobec prawa, oczekiwania co do jego roli w życiu politycznym).

W takim ujęciu kultura prawna pełni funkcję pomostu między obszarem normatywnym a codziennością prawa – jej jakość decyduje, czy przepisy pozostają martwą literą, czy realnym narzędziem organizacji życia społecznego.

Elementy kryzysu kultury prawnej i ich erozja

Według autorów erozja trzech kluczowych elementów doprowadza do kryzysu (według recenzującego raczej już kresu) kultury prawnej w znanej nam postaci. Reasumując i uzupełniając stanowisko autorów, można stwierdzić, iż rozpad dotychczasowego paradygmatu kultury prawnej następuje poprzez:

1. Erozję języka prawa – gdy podstawowe kategorie (takie jak „konstytucyjność”, „rozsądek”, „państwo prawa”) stają się elementem propagandy politycznej i tracą pierwotne znaczenie. Prowadzi to do „inflacji normatywnej” i osłabienia zaufania do samego języka prawniczego.
2. Erozję instytucjonalną – polegającą na osłabieniu gwarancji niezależności sądów, instrumentalnym traktowaniu nominacji sędziowskich oraz podporządkowaniu instytucji konstytucyjnych bieżącym interesom politycznym.
3. Erozję aksjologiczną – rozluźnienie wspólnego fundamentu wartości (bezsstronność, równość wobec prawa, transparentność), które tradycyjnie uzasadniały autorytet sędziego. Brak konsensusu aksjologicznego prowadzi do konfliktu o „tożsamość konstytucyjną” państwa.

Kryzys jako kategoria wyjaśniająca

Co istotne, badacze nie traktują kryzysu (niezależnie od jego definicji czy źródeł) wyłącznie jako opisu bieżącej sytuacji politycznej; proponują, by używać go jako kategorii analitycznej, która pozwala dostrzec, po pierwsze – pęknięcia w komunikacji prawnej – czyli różnice między tym, co orzeka sąd, a tym, jak jest to odbierane przez opinię publiczną, po drugie – przemiany roli sędziego – od powściągliwego arbitra do uczestnika debaty konstytucyjnej, po trzecie – dynamikę legitymizacji prawa – gdy klasyczne uzasadnienia prawne przestają wystarczać, pojawia się presja na stosowanie języka bardziej dostępnego, a zarazem bardziej podatnego na polityzację.

Porównania międzynarodowe

Autorzy trafnie osadzają pojęcie kryzysu w kontekście globalnym; choć koncentrując się na teoretyczno-prawnych uniwersaliach, skupiają się szczególnie swoje

rozważania na polskim kryzysie praworządności (swoją drogą głębokość i stopień degradacyjnych skutków tego kryzysu są wystarczające dla pogłębionych rozważań autorów). Nie sposób jednak nie podkreślić paraleli rozważań do kryzysów praworządności w innych krajach; chociażby w Stanach Zjednoczonych, Izraelu i Turcji.

W USA kryzys kultury prawnej polega na polaryzacji interpretacji konstytucji i spadku autorytetu Sądu Najwyższego, przeciążanego składem o jednolitym, konserwatywnym i bezceremonialnie prezentowanym publicznie światopoglądzie. Po orzeczeniu Dobbs (2022) prawo konstytucyjne przestało być wspólną platformą debaty, stając się przedmiotem ostrego konfliktu politycznego. Kryzys przejawia się w tym, że obywatele postrzegają rozstrzygnięcia sądów przez pryzmat partyjnej afiliacji sędziów, a nie jako bezstronne wykładnie prawa. Kryzys szeroko rozumianej praworządności w USA wyraża się w radykalnym spadku zaufania do dotychczas niekwestionowanej instytucji sądownictwa na skutek polaryzacji politycznej.

Autorzy sugerują, że spór o ekspresję sędziego poza osadzeniem go w kontekście pary nierozłącznych ról społecznych sędziego – sędzia obywatel – sędzia profesjonalista, powinien być postrzegany przez pryzmat legitymacji sądów.

W Stanach Zjednoczonych od 2022 r. (po Dobbs v. Jackson Women’s Health Organization) odnotowano spadek zaufania do sądów oraz wzrost percepcji ideologizacji Sądu Najwyższego. Dane Gallupa potwierdzają, że oceny sądów z historycznie wysokich spadły do historycznych minimów; równocześnie Sąd Najwyższy, odrzucając skrajną wersję tzw. *independent state legislature theory* w Moore v. Harper (2023), próbował wyznaczyć granice dla partyjnego manipulowania regułami wyborczymi. Wątek etyczny – przyjęcie w 2023 r. pierwszego w historii „Code of Conduct” dla sędziów SN – autorzy mogliby pogłębić: brak mechanizmu egzekucji kodeksu pogłębia dyskusję o odpowiedzialności z tytułu aktywności komunikacyjnej sędziego, również poza salą sądową. Dla recenzowanej książki istotne jest to, że w warunkach niskiego zaufania każda publiczna wypowiedź sędziego silniej rezonuje politycznie, przez co standard powściągliwości wymaga jednocześnie większej transparentności zasad etycznych i lepszej polityki informacyjnej sądów.

Kryzys praworządności w Izraelu ujawnił się jako spór o granice racjonalności i proporcjonalności kompetencji orzeczniczej sądów, w tym przede wszystkim Sądu Najwyższego. Rząd Benjamina Netanjahu i jego koalicjanci forsowali pakiet ustaw radykalnie ograniczających kompetencje Sądu Najwyższego (pełniącego także funkcję Wysokiego Trybunału Sprawiedliwości – Bagatz) poprzez uchylene „klauzuli rozsądności” (*reasonableness standard*) – odebranie sądom możliwości uchylania decyzji rządu na podstawie tego, że są „nierozsądne w sposób skrajny” oraz zmieniający skład komisji ds. mianowania sędziów, aby większość uzyskała w niej władza polityczna (co wpisuje się w podobną tendencję działań rządów D. Trumpa,

J. Kaczyńskiego czy R. Erdoğan). Sąd Najwyższy Izraela, uchylając reformę ograniczającą standard *reasonableness*, działał jednocześnie jako interpretator i uczestnik życia politycznego. Kryzys kultury prawnej polega na tym, że „pojęcia prawne” stają się przedmiotem masowych protestów i politycznej mobilizacji. Spór o *reasonableness standard* i ustawodawstwo podstawowe w Izraelu pokazał, jak język prawa (rozumność, proporcjonalność) staje się językiem ulicy. 1 stycznia 2024 r. Sąd Najwyższy (działając jako Wysoki Trybunał Sprawiedliwości) uchylił część pakietu reform, po raz pierwszy ingerując w ustawę podstawową, co samo w sobie było aktem komunikacyjnym wobec władzy wykonawczej i opinii publicznej.

Turcja jest dotknięta radykalną formą kryzysu – kryzys kultury prawnej przechodzi tam w jej degradację. Po reformie konstytucyjnej z 2017 r. Turcja przeszła z systemu parlamentarnego na system prezydencki, w którym prezydent Recep Tayyip Erdoğan uzyskał bardzo szerokie kompetencje. Zlikwidowano urząd premiera, a prezydent łączy rolę głowy państwa i szefa rządu. Prezydent ma znaczący wpływ na sądownictwo, prokuraturę i aparat bezpieczeństwa. Rada Sędziów i Prokuratorów (HSK), odpowiedzialna za nominacje i awanse w sądownictwie, została wprost podporządkowana władzy wykonawczej. Sędziowie, którzy wydają orzeczenia niezgodne z oczekiwaniami władzy (np. w sprawach politycznych), są przenoszeni, degradowani lub usuwani z urzędu. Władza publiczna ignoruje wyroki ETPC, a język prawa zostaje zastąpiony językiem lojalności wobec władzy. W takich warunkach wolność ekspresji sędziego nie tylko jest ograniczana, ale wręcz staje się przedmiotem represji. Przykład Turcji stanowi swoisty test graniczny dla europejskich standardów, czy – jak wolą autorzy – dla liberalnego porządku prawnego.

Turcja może być dla autorów przykładem skrajnym opisywanej przez nich erozji neoliberalnego paradygmatu współczesnej kultury prawnej. Wyroki ETPC w sprawach Kavala i Demirtaş oraz ich lekceważenie przez władze pokazały, jak szybko może zdegradować się kultura prawna, gdy sądy tracą niezależność, a komunikaty władzy zastępują komunikację prawną. Raporty Freedom House od lat dokumentują defensywę państwa prawa i spadek standardów wolności. W takim środowisku wymóg „powściągliwości” sędziowskiej w zakresie wypowiedzi publicznych traci sens, jeśli brak jest realnej ochrony instytucjonalnej – to ważna, pośrednia lekcja z lektury recenzowanej monografii: normy etyczne sędziego nie obronią się bez norm ustrojowych.

Wszystkie te kryzysy nie tylko ilustrują, lecz także uzasadniają tezę Pawła Jabłońskiego, Przemysława Kaczmarka i Mateusza Wojtanowskiego o kryzysie, by nie rzec upadku, neoliberalnej kultury prawnej, w jakiej od wielu lat w okresie, jak określają autorzy *belle époque* funkcjonowali prawnicy w tym sędziowie. Wskazane kryzysy przemawiają za tezą autorów o wypieraniu porządku liberalnego tworem

trudnym do zdefiniowania określonym przez autorów jako porządek lub raczej porządki nieoliberalne.

Oś rozważań – ekspresja sędziów w kryzysie kultury prawnej

Na szczególną uwagę zasługuje część, w której Przemysław Kaczmarek modeluje sędziowską wypowiedź jako akt komunikacyjny (w rozumieniu teorii komunikacji i socjologii prawa). Szerokie, zaproponowane przez autorów ujęcie pojęcia „ekspresji” nieograniczające się wyłącznie do wypowiedzi czy to w postaci wpisu w mediach społecznościowych, wywiadu czy udziału w panelu, lecz również obejmujące sposób uzasadniania rozstrzygnięć, dobór rejestru językowego, decyzje o upublicznianiu informacji oraz styl instytucjonalnego „mówienia sądu”. To właśnie ta mikroarchitektura komunikacji może wpływać na zwiększanie lub zmniejszanie wrażliwości sądów na kryzys kultury prawnej. Autorzy proponują praktyczne wskazówki – od wytycznych szkoleniowych po ramy polityki informacyjnej sądów, co zbliża pracę do „legal design” wymiaru sprawiedliwości.

Podstawowy zaproponowany przez autorów dyskurs naukowy opiera się na osadzaniu rozważań między napięciami par pojęć (problemów): sędzia obywatel – sędzia profesjonalista, sędzia na sali sądowej – sędzia poza salą sądową, czy omówiony wcześniej – porządek liberalny – porządek nieoliberalny.

Autorzy zwracają również uwagę na zróżnicowanie roli sędziego w ramach organizacji sądownictwa. Sędziowie bowiem nie pełnią wyłącznie funkcji orzeczniczej, są prezesami sądów, rzecznikami dyscyplinarnymi, wizytatorami czy rzecznikami prasowymi sądów. Zróżnicowanie to winno korelować ze zróżnicowaniem prawa do wypowiedzi.

Jedną z kluczowych kwestii podjętego przez autorów zagadnienia jest kwestia przedmiotu wypowiedzi. Wypowiedzi formułowane przez sędziów (oczywiście przy zachowaniu szerokiego, zaproponowanego znaczenia pojęcia ekspresji) dotyczyć mogą różnych aspektów: własnych orzeczeń, orzeczeń innych sędziów, decyzji administracyjnych, aktów prawotwórczych, wypowiedzi polityków, wypowiedzi innych uczestników życia politycznego, organizacji sądów itp. Czy zatem prawo formułowania sądów winno być ograniczane w jakimś zakresie przedmiotowym?

Czy standard powściągliwości powinien być różnicowany w zależności od funkcji (sędzia liniowy *vs* prezes sądu *vs* sędzia konstytucyjny) i kanału (media tradycyjne *vs* media społecznościowe)? Autorzy sygnalizują różnice, ale praktyczny algorytm oceny ryzyka ekspresji mógłby być bardziej stanowczy (np. matryca ryzyk/korzyści komunikacyjnych).

Jak reagować, gdy to władza polityczna „prowokuje” sędziowską ekspresję (np. atakami słownymi, kampaniami personalnymi)? Tu przydałoby się mocniejsze odwołanie do literatury o „counter-speech” i strategiach reputacyjnych sądów.

Nie są to jednak luki podważające konstrukcję – raczej zaproszenie do dalszej debaty.

Wnioski: książka na czas „hałasu konstytucyjnego”

Recenzowana monografia to ważny głos porządkujący dyskusję o granicach sędziowskiej wypowiedzi. Jej siła polega na sprzężeniu dogmatyki z komunikacją instytucjonalną i perspektywą porównawczą. W epoce, gdy zaufanie do sądów bywa rekordowo niskie (USA), gdy sądy muszą komunikować granice władzy większości (Izrael), lub gdy standardy europejskie są jawnie ignorowane (Turcja), etyka ekspresji sędziego staje się nie tylko problemem korporacyjnym, lecz także kwestią ustrojową. Autorzy dobrze to rozumieją – i proponują język, którym można o tym rozmawiać.

Kryzys kultury prawnej w perspektywie teorii prawa

Mimo że kryzys kultury prawnej może się wydawać tylko tłem czy zaczynem do refleksji autorów nad tytułowym problemem wolności ekspresji sędziego, to w istocie determinuje zagadnienie, prowokując do przemyśleń z zakresu ogólnej sytuacji komunikacyjnej, nowego statutu norm prawnych oraz roli sędziów we współczesnym państwie zmagającym się z rozpadem doczesnej kultury prawnej (choć oczywiście prowokacje do refleksji intelektualnych to podstawowe bogactwo omawianej książki). Niech realizacją zachęty Autorów będzie próba zarysowania osadzenia podnoszonej przez Nich problematyki w poglądach konicznych przedstawicieli teorii i filozofii prawa.

Habermas i komunikacyjna teoria prawa

Jürgen Habermas w *Faktizität und Geltung* (1992) wskazywał, że prawo w demokratycznym porządku (jeszcze sprzed ofensywy neoliberalnych chaosów) ma podwójny charakter: z jednej strony opiera się na faktycznej skuteczności norm, z drugiej – na ich legitymizacji w dyskursie publicznym. Kryzys kultury prawnej, w świetle tej koncepcji, polega na rozszczepieniu między faktycznym funkcjonowaniem prawa (narzędziowym, podporządkowanym polityce) a jego normatywnym uzasadnieniem (uczestnictwo obywateli w racjonalnej deliberacji).

W sytuacji, gdy komunikacja publiczna ulega polaryzacji i degradacji, sądy – i sędziowie indywidualnie – stają się nie tylko organami stosującymi normy, lecz także uczestnikami komunikacji konstytucyjnej. To uzasadnia tezę książki, że wolność ekspresji sędziego nie jest kwestią indywidualnego prawa, lecz warunkiem utrzymania deliberacyjnego funkcjonowania prawa.

Dworkin i „prawo jako integralność”

Ronald Dworkin, formułując ideę *law as integrity* (*Law's Empire*, 1986), podkreślał, że zadaniem sędziego jest interpretacja prawa w sposób koherentny z systemem wartości politycznej wspólnoty. Kryzys kultury prawnej objawia się m.in. tym, że brak jest konsensusu aksjologicznego, a wspólnota nie zgadza się co do tego, jakie wartości konstytuują jej tożsamość. W takich warunkach sędzia – by zachować integralność prawa – zmuszony jest nie tylko interpretować przepisy, lecz także uzasadniać każdy z dokonanych przez siebie wyborów aksjologicznych w sposób komunikatywny. Omawiana monografia dobrze wpisuje się w tę dworkinowską perspektywę: ekspresja sędziego jawi się jako konieczność interpretacyjna, a nie „luksus osobistej wolności”, czy to obywatelskiej, czy sędziowskiej.

Bobbio i kryzys wartości liberalnych

Norberto Bobbio definiował „kryzys demokracji” jako kryzys wartości liberalnych, w tym zwłaszcza poszanowania dla praw mniejszości i mechanizmów ograniczających władzę większości. W tej perspektywie kryzys kultury prawnej to nie tylko spór o sądy, lecz także szerszy problem erozji ideałów liberalnych. Ekspresja sędziego w tym kontekście staje się ostatnią linią obrony przed przejęciem zarówno porządku prawnego, jak i języka prawa przez większość polityczną. Jest to widoczne w Izraelu (spór o *reasonableness*), w USA (polaryzacja wokół Sądu Najwyższego), czy w Turcji (przejęcie politycznego instrumentarium obsadzania sędziów i ignorowanie wyroków ETPC).

Kultura prawna a teoria systemów (Luhmann)

Pewnym uzupełnieniem dla wywodów autorów w zakresie kultury prawnej szczególnie w kontekście jej kryzysu są poglądy Niklasa Luhmanna. Ujmował on prawo jako autonomiczny system komunikacyjny reprodukujący się przez binarny kod legalność/illegalność. W jego perspektywie kryzys kultury prawnej to zakłócenie tej autopojetycznej reprodukcji – gdy prawo traci zdolność do odróżniania się od polityki, ekonomii czy moralności. W takiej sytuacji ekspresja sędziego może być

interpretowana jako mechanizm obronny systemu prawa, który przez dodatkowe komunikaty (wypowiedzi publiczne, uzasadnienia, oświadczenia) próbuje odzyskać autonomię prawa wobec innych systemów. Wydaje się, że to odwołanie mogłoby wzmacniać stanowisko autorów.

Wkład recenzowanej książki

Wszystkie zaprezentowane ujęcia – Habermasa, Dworkina, Bobbia i Luhmanna – potwierdzają wagę diagnozy postawionej w książce: kryzys kultury prawnej nie jest tylko problemem praktycznym czy politycznym, lecz dotyka ontologicznego problemu obowiązywania prawa. Autorzy łączą perspektywę praktyczną (jak ocenić wypowiedź sędziego) z teoretyczną (jak rozumieć kulturę prawną jako warunek funkcjonowania demokracji).

Zakończenie: od kryzysu do rekonstrukcji

Kategoria „kryzysu kultury prawnej” ma wartość zarówno opisową, jak i normatywną – wskazuje na konieczność rekonstrukcji zaufania do prawa jako instytucji i do sądów jako jego strażników. Teoretyczne inspiracje Habermasa, Dworkina czy Luhmanna prowadzą autorów do konstatacji, że wolność ekspresji sędziego nie jest kaprysem, lecz narzędziem utrzymania żywotności prawa jako komunikacji społecznej.

W tym sensie książka P. Jabłońskiego, P. Kaczmarka i M. Wojtanowskiego trafnie uchwyciła moment historyczny: kryzys kultury prawnej nie jest „epizodem”, lecz symptomem „transformacji” demokracji liberalnej – i to właśnie w tym kontekście należy oceniać przyszłość roli sędziego. Problem jednak w tym, że praca nie odpowiada, bo odpowiedzieć nie może, jaką funkcję mają pełnić sędziowie w owym przyszłym niejasnym postliberalnym porządku prawnym i politycznym. Określone umownie przez autorów koncepcje nieliberalne są niewiadomą. Symptomy zachowań polityków mogłyby nawet sugerować, że podejmują oni próby przesunięcia ustrojów państw w stronę rządów autorytarnych, pozycjonujących rolę sędziów li tylko do wykonywania rozkazów władzy wykonawczej, w lepszym wariacie ustawodawczej, ale w myśl narzuconej odgórnie jednolitej ideologii czy, jak ktoś woli, aksjologii. Niestety ewentualny obszar rozważań o pozycji i roli sędziego w takich systemach stanowiłby wyłącznie spekulację. Trzeba zatrzymać się podobnie jak autorzy, na progu skoczni w przepaść, bez świadomości, co czyha za tą granicą. Nie ma też sensu odwoływanie się do dotychczasowych doświadczeń historycznych. Ewolucja systemów komunikacji staje w poprzek możliwego analogizowania

konsekwencji obecnych trendów politycznych do wcześniej pojawiających się w polityce.

Są jednak aspekty, które nie ulegają zmianie, będące konsekwencją obserwacji autorów. Efektem kryzysu omawianego w pracy jest kres praworządności i poczucia praworządności w społeczeństwie podbudowany koniunkturalnie wykreowaną polaryzacją społeczeństwa; ów duopol ma charakter wielowymiarowy ujawniający się tak na poziomie całego społeczeństwa, jak poszczególnych grup społecznych, w tym bardzo dotkliwie w środowisku prawniczym, świadomym głębi wypaczeń. Najpoważniejszą konsekwencją jest nieodwracalność skutków w dostrzegalnej perspektywie czasowej. Określenie roli sędziów w tak określonym (w zasadzie nieokreślonym) paradygmacie kultury prawnej jest co najmniej bardzo trudne lub niemożliwe. Erozja wszelkich gwarancji ustrojowych postępująca w różnym i nieprzewidywalnym tempie, wymusi zajmowanie przez sędziów określonych postaw wobec owego rozkładu. Już na początku wskazanego procesu od połowy 2015 r. można obserwować zróżnicowanie owych postaw. Jednak, na co też zwracają uwagę autorzy – niezależnie od zajętego wobec kryzysu praworządności stanowiska doszło do przewartościowania systemu aksjologii sędziów w zakresie udziału w ekspresji. I ta ostatnia konstatacja o zmianie dotychczasowych postaw sędziów i ich przekonań co do udziału w dyskursie publicznym jest niewątpliwie ciekawym odkryciem autorów.

Jabłoński, P., Kaczmarek, P., Wojtanowski, M. (2024). *Wolność ekspresji sędziego w czasach kryzysu kultury polityczno-prawnej*. Wydawnictwo Naukowe Scholar. ISBN 978-83-68091-06-9